

Prace dyplomowe absolwentów Wyższej Szkoły Oficerskiej MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie – przyczynek do bibliografii

Wśród archiwaliów udostępnianych przez Instytut Pamięci Narodowej największe zainteresowanie budzą ocalałe materiały operacyjne oraz różnego rodzaju opracowania i analizy. Z perspektywy historyka zajmującego się badaniem dziejów i funkcjonowania Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej są to źródła wartościowe, niewątpliwie wzbogacające naszą wiedzę. Mniej uwagi poświęca się natomiast specyficznym materiałom, jakim są prace dyplomowe funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa. Ma to swoje uzasadnienie głównie w ich wtórnym charakterze (pisano je na podstawie dokumentów i opracowań wewnętrznych SB), dlatego trudno je klasyfikować jako klasyczny materiał źródłowy. Jednak z uwagi na to, że prace te powstawały w czasie nieodległym od opisywanych wydarzeń, a ich autorami często byli funkcjonariusze zawodowo zajmujący się opisywaną tematyką, trudno zakwestionować ich wartość. Oczywiście opisywane prace dyplomowe reprezentują zróżnicowany poziom i dotyczą szerokiego spektrum zainteresowań. Do najbardziej wartościowych należą zazwyczaj prace poświęcone wąskim zagadnieniom. Zestawienia prac dyplomowych znajdujących się w zasobie archiwalnym oddziałów IPN podjął się Wojciech Frazik¹. Obecnie jest to jedyne opracowanie dotyczące opisywanego zagadnienia, chociaż same prace są często wykorzystywane w badaniach historycznych.

W poniższym tekście poddano analizie jedynie prace powstałe w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie² oraz w Wydziale Bezpieczeństwa Państwa Akademii Spraw Wewnętrznych MSW, który funkcjonował od 1 października 1989 r. w miejsce zniesionej WSO. Należy jednak pamiętać, że nie była to jedyna placówka komunistycznego resortu spraw wewnętrznych, w której powstawały tego typu prace³. Takie kryterium zostało przyjęte głównie z uwagi na profil kształcenia WSO w Legionowie.

¹ W. Frazik, *Prace dyplomowe funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa w zasobie archiwalnym oddziałów Instytutu Pamięci Narodowej*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2006, nr 2 (4). W bibliografii uwzględniono wszystkie prace znajdujące się w oddziałach IPN, również pisane poza WSO w Legionowie (miejsce powstania znalazło się w opisie bibliograficznym).

² Więcej na temat legionowskiego ośrodka zob. AIPN, 657/1825, Witold Domagalski, *Historia WSO w Legionowie*, brudnopis, b.d.; AIPN, 1585/1495, *Wyższa Szkoła Oficerska im. F. Dzierżyńskiego – zarys historii 1944–1987*, oprac. Jan Ślęczka; Edward Zugaj, *Dorobek dziesięcioletniej działalności WSO* [w:] *Wyższa Szkoła Oficerska MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego. Rodowód, powstanie i działalność (materiały z sesji naukowej)*, red. Z. Krzysztozek, J. Ślęczka, [Legionowo] 1983; *Legionowski Ośrodek Szkolenia Służby Bezpieczeństwa*, red. J. Piskorz, G. Witkowska, cz. 1–3, Legionowo 1989 (cz. 1: *Kujbyszew–Lublin–Łódź*; cz. 2: *Wspomnienia absolwentów Centrum Wyszkolania*; cz. 3: *Wspomnienia kadry dydaktyczno-wychowawczej Centrum Wyszkolania*); J. Pomianowski, *W kręgu prowokacji. Kulisy szkolenia bezpieki*, Warszawa 1998.

³ Prace dyplomowe pisane były również w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW im. Franciszka „Witolda” Józwiaka w Szczytnie, kształcącej kadry oficerskie głównie na potrzeby MO oraz ASW MSW, w której zdobywali wykształcenie wyższe magisterskie oraz zawodowe-oficerskie funkcjonariusze szeroko rozumianego resortu spraw

Formalnie WSO w Legionowie została powołana rozporządzeniem Rady Ministrów PRL z 1 września 1972 r. Miała prowadzić „działalność dydaktyczno-wychowawczą o specjalizacji prawno-administracyjnej oraz ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego, kształcą i wychowując kadry na potrzeby resortu spraw wewnętrznych”⁴. Bezpośrednią kontrolę nad szkołą sprawował minister spraw wewnętrznych. Ustalał on program nauczania przedmiotów zawodowych, a w kwestii pozostałych przedmiotów był zobowiązany konsultować się z ministrem nauki, szkolnictwa wyższego i techniki, który z kolei wskazywał nauczycieli akademickich do prowadzenia zajęć na powyższej uczelni⁵.

W legionowskiej WSO miały się kształcić przyszłe kadry oficerskie resortu spraw wewnętrznych, głównie funkcjonariusze SB. Kończący studia zdobywali dyplom ukończenia wyższych studiów zawodowych, uprawniający do podjęcia studiów magisterskich w Akademii Spraw Wewnętrznych lub na kierunku administracyjnym na uniwersytecie⁶.

Do podjęcia studiów w Legionowie kierowano, co rozumiałe, głównie funkcjonariuszy SB, jednak dopuszczano do nich również funkcjonariuszy i żołnierzy z innych służb podległych ministrowi spraw wewnętrznych. Miały to być osoby o „nienagannej postawie ideowo-politycznej”, wytypowane podczas przeglądu kadrowego. Według wytycznych dyrektora Departamentu Szkolnictwa i Doskonalenia Zawodowego MSW z 1985 r., odpowiedzialnego za szkolnictwo resortowe, na trzyletnie studia stacjonarne winni być kierowani ci funkcjonariusze, którzy:

- osiągają najlepsze wyniki w pracy zawodowej i społecznej,
- mają predyspozycje organizatorsko-kierownicze,
- są przewidziani na podstawowe stanowiska oficerskie,
- mają średnie wykształcenie uprawniające do podjęcia studiów wyższych,
- ich stan zdrowia umożliwia kontynuowanie studiów wyższych,
- nie przekroczyli 35. roku życia⁷.

Preferowani mieli być funkcjonariusze z pionów operacyjnych SB, chociaż nie wykluczano też przyjmowania innych kandydatów, np. odbywających służbę wojskową w pododdziałach operacyjnych ZOMO. Kandydaci byli poddawani testom sprawnościowym oraz zdawali egzaminy z „aktualnych zagadnień społeczno-politycznych”, historii najnowszej Polski (po 1864 r.) oraz wybranego języka obcego⁸.

Nieco inne kryteria obowiązywały przy rekrutacji na studia zaoczne. W tym systemie mogli się kształcić jedynie funkcjonariusze SB służący na co dzień w jednostkach operacyjnych i operacyjno-technicznych, którzy nie ukończyli 45. roku życia. Musieli oni mieć minimum pięcioletni staż w jednostkach operacyjnych lub operacyjno-technicznych, zajmować stanowisko oficerskie lub kandydować do awansu na nie (musieli ukończyć przynajmniej szkołę podoficerską MSW). W myśl tych przepisów studia zaoczne były przeznaczone dla funkcjonariuszy, których sytuacja osobista lub zawodowa nie pozwalała na studiowanie w systemie stacjonarnym. Przy

wewnętrznych. Wszystkie trzy placówki dydaktyczno-szkoleniowe powstały w 1972 r. w wyniku reorganizacji systemu szkolenia kadr w MSW i funkcjonowały bez większych zmian do lat 1989–1990.

⁴ DzU 1972, nr 38, poz. 248, Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 września 1972 r. w sprawie utworzenia wyższej szkoły oficerskiej resortu spraw wewnętrznych.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*; DzU 1972, nr 51, poz. 330, Rozporządzenie Ministrów Spraw Wewnętrznych oraz Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 10 listopada 1972 r. w sprawie rodzaju studiów prowadzonych przez wyższe szkoły oficerskie resortu spraw wewnętrznych.

⁷ AIPN, 1585/6302, Pismo dyrektora Departamentu Kadr i Doskonalenia Zawodowego MSW płk. Jerzego Rynkowskiego w sprawie form studiów w wyższych szkołach resortu spraw wewnętrznych w roku akademickim 1985/1986, 15 II 1985 r., k. 1v–2.

⁸ *Ibidem*, k. 2.

naborze zdawali takie same egzaminy, jak kandydaci na studia dzienne, a także dodatkowo egzamin ustny z „podstawowych wiadomości o pracy Służby Bezpieczeństwa”⁹. Do Legionowa trafiała również spora liczba żołnierzy służących w jednostkach operacyjnych Wojsk Ochrony Pogranicza (Zwiad).

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że legionowski ośrodek nie był jedyną szkołą kształcąca kadry dla struktur aparatu bezpieczeństwa. W ramach WSO istniały różne typy szkół i kursów (prace dyplomowe pisali jedynie funkcjonariusze skierowani do trzyletniej Szkoły Oficerskiej). W ramach owego kompleksu można wyróżnić następujące jednostki:

- Wyższa Szkoła Oficerska (trzyletnia),
- Studium Podyplomowe,
- Roczna Oficerska Szkoła nr 1 (dla funkcjonariuszy ze średnim wykształceniem),
- Roczna Oficerska Szkoła nr 2 (dla funkcjonariuszy z wyższym wykształceniem),
- Szkoła Chorążych (1976–1986),
- Szkoła Podoficerska Radiokontrwywiadu (RKW) (1979–1980),
- Kursy specjalistyczne pionów operacyjnych i techniczno-operacyjnych,
- Specjalny Kurs Operacyjny,
- Roczna Szkoła Operacyjna (od 1986 r.)¹⁰.

W okresie 1972–1982 trzyletnie studia oficerskie w WSO ukończyło 1856 funkcjonariuszy (osiem roczników)¹¹, a do 1989 r. – 4460 funkcjonariuszy (w tym 826 zaocznie)¹². Dane te wymagają jednak weryfikacji, gdyż w dostępnych opracowaniach pojawiają się nieznaczne rozbieżności¹³. Spis prac dyplomowych przekazany do archiwum IPN z Centrum Szkolenia Policji w Legionowie (AIPN, 001708), które po zmianach 1989 r. przejęło po WSO szkolenie kadr mundurowych oraz archiwa, zawiera 4188 pozycji. Jest to zdecydowana większość prac powstałych w WSO, wiele wskazuje na to, że jest to spis kompletny. Niektóre teksty mają dwóch autorów lub składają się z dwóch części (praca właściwa i załącznik). Przeprowadzona analiza wykazała, że od 1975 r. (pierwszy rocznik absolwentów) do 1990 r. powstało łącznie 4168 prac dyplomowych¹⁴.

Przed przejściem do przedstawienia wyników badań statystycznych nad pracami dyplomowymi funkcjonariuszy SB warto zacytować, jakim wymaganiom miały one sprostać. Doświadczeni wykładowcy WSO, Edward Gurtat oraz Janusz Olkiewicz, pisali: „W pracach dyplomowych wymagane jest wykazanie się wiedzą teoretyczną z przedmiotu operacyjnego, a także z przedmiotów towarzyszących związanych z tematem pracy, oraz zaprezentowanie umiejętności łączenia wiedzy teoretycznej z praktyką operacyjną i praktycznego rozwiązywania

⁹ *Ibidem*, k. 2–2v.

¹⁰ AIPN, 657/1825, Witold Domagalski, *Historia WSO w Legionowie*; Edward Zugaj, *Dorobek dziesięcioletniej działalności WSO...*, s. 22.

¹¹ *Ibidem*.

¹² AIPN, 1585/9211, Nowy kształt Akademii Spraw Wewnętrznych (od 1 X 1989 r.), k. 120.

¹³ Witold Domagalski podaje, że do 1989 r. trzyletnie studia ukończyło 4369 osób (AIPN, 657/1825, Witold Domagalski, *Historia WSO w Legionowie*, k. 261).

¹⁴ Analizą objęto jedynie spis AIPN, 001708, w poniższym tekście zdecydowano się na odsyłanie do prac jedynie z tego spisu. Jednak trzeba pamiętać, że prace dyplomowe powstawały przeważnie w 2–3 egzemplarzach, dlatego też w bazach danych zasobu IPN pojawiają się pod różnymi sygnaturami (np. spora liczba tytułów ma swoje odbicie w spisie: AIPN, 1509, który jest nawet bogatszy, gdyż oprócz egzemplarzy prac można odnaleźć dokumenty związane ze studiami autora w WSO, m.in. indeksy, karty egzaminacyjne). Natomiast prace, które zachowały się w archiwach jednostek macierzystych autorów, zebrał Wojciech Frazik. Jednak już sam fakt, że jest to zaledwie 417 tytułów, czyli 10 proc. zasobu przejętego przez IPN z CSP w Legionowie, świadczy o skali wybrakowania materiałów przed przejściem ich przez oddziały IPN.

odpowiednich przedsięwzięć operacyjnych”¹⁵. Wpływ na wybór tematyki miał również program naukowo-badawczy. W jednym z nielicznych opracowań na temat WSO autor nieco na wyrost pisał, że „nieomal kompletnie” opracowano następujące tematy:

- powstawanie, rozwój i działalność organów bezpieczeństwa,
- działalność zbrojnego podziemia w okresie 1944–1952,
- niemiecki ruch ziomkowski,
- opozycja w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych¹⁶.

Oczywiście prac podejmujących powyższą tematykę znajdziemy sporo, jednak do stwierdzenia, że opracowano ją kompletnie, było jeszcze daleko. Dotyczy to zwłaszcza zagadnień związanych z opozycją polityczną oraz podziemiem niepodległościowym po 1944 r.

Większość „dyplomówek” poświęcona jest zagadnieniom teoretycznym i praktycznym funkcjonowania SB. Dla osoby zainteresowanej teoretycznym aspektem funkcjonowania służb z pewnością będą to prace wartościowe. Znaleźć w nich można opis funkcjonowania poszczególnych pionów operacyjnych SB (np. wydziałów: II, III, IV, Śledczego, tzw. pionów pomocniczych), a także klasyczne *case study* w postaci omówienia konkretnej sprawy operacyjnej. Nierzadko temat pracy był tak skonstruowany, że trudno ją jednoznacznie zakwalifikować do konkretnej kategorii.

Proces powstawania takiej pracy był ściśle sprecyzowany. Po wyborze tematu słuchacz WSO wypełniał przy pomocy promotora „Wniosek o zatwierdzenie tematu i generalnych założeń pracy dyplomowej”. Podawał w nim: podstawowe dane o sobie oraz promotorze, temat pracy oraz informacje szczegółowe (czy będzie autorem, czy współautorem, datę zatwierdzenia, klauzulę tajności¹⁷). Dodatkowo autor musiał przedstawić w krótkiej formie opisowej podstawowe założenia pracy, uzasadnić wybór tematu oraz podać materiały opatrzone klauzulą tajności, z jakich zamierzał korzystać¹⁸.

O samym procesie powstawania prac wiemy niewiele. Z analizy dzienników praktyk, recenzji oraz treści prac wynika, że przebiegały ona zgodnie z propozycjami przedstawionymi w kwietniu 1974 r. przez ppłk. Z. Olszewskiego. Uwzględniając uwarunkowania wynikające zarówno z programu nauczania, konieczności korzystania z materiałów niejawnych oraz kwestii technicznych, proponował on prowadzenie zajęć seminaryjnych przez 2 lata, od III do VI semestru. W tym czasie słuchacz administracyjnie skierowany przez przełożonych do danej grupy seminaryjnej powinien sprecyzować temat i zapoznać się z dostępną literaturą. Natomiast podczas praktyk zawodowych winien przeprowadzić dokładne badania, dlatego też plan praktyk, wedle koncepcji ppłk. Olszewskiego, powinien być opracowany głównie pod kątem wybranego przez słuchacza tematu¹⁹. Z analizy losowo wybranych dzienników praktyk wynika, że tak rzeczywiście było. Przy okazji praktyki w jednostkach terenowych SB słuchacz WSO niejednokrotnie na

¹⁵ E. Gurtat, J. Olkiewicz, *Taktyka i metodyka pracy operacyjnej SB jako przedmiot określający specyfikę Wyższej Szkoły Oficerskiej im. F. Dzierżyńskiego* [w:] *Wyższa Szkoła Oficerska MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego. Rodowód, powstanie i działalność...*, s. 38.

¹⁶ AIPN, 657/1825, Witold Domagalski, *Historia WSO w Legionowie*, k. 426.

¹⁷ W zdecydowanej większości przypadków nadawano im klauzulę „Tajne”. Rzadko zdarzały się prace klasyfikowane jako „Tajne specjalnego znaczenia”. Z kolei niższa klauzula („Poufne”) była nadawana pracom opartym na powszechnie dostępnych materiałach i opracowaniach.

¹⁸ AIPN, 1509/7619, Wnioski o zatwierdzenie tematu i generalnych założeń prac dyplomowych w 1988 r.

¹⁹ AIPN, 1509/7600, Propozycje dotyczące seminarium dyplomowego w 1974 r., k. 1–3. Podobna procedura obowiązywała zapewne przez cały okres funkcjonowania szkoły. Za takim stanem rzeczy przemawia m.in. zarządzenie komendanta WSO w Legionowie nr 59/88, które różni się w kwestii procedury pisania prac dyplomowych jedynie doprecyzowaniem terminów i określeniem jasnych zasad doboru tematu (AIPN, 1509/7278, Zarządzenia komendanta WSO z lat 1974–1987, b.p.).

równi z pozostałymi funkcjonariuszami brał udział w zadaniach operacyjnych, a jednocześnie zbierał materiały do swej pracy.

Tak przygotowane prace były zazwyczaj wysoko oceniane przez promotorów. Przeważnie ocena za pracę dyplomową była wyższa od średniej ocen ze studiów. Wedle obliczeń Witolda Domagalskiego dla trzech pierwszych roczników absolwentów WSO wynosiła odpowiednio: 4,26; 4,32; 4,21. Wpływało to na podniesienie oceny końcowej studiów średnio o jedną trzecią²⁰.

Tabela 1. Zestawienie tematyki prac dwóch roczników absolwentów WSO

Tematyka	1976–1977		1981–1982	
	liczba prac	proc.	liczba prac	proc.
Pion I SB	3	1,76	b.k.*	
Pion II SB	33	19,41	70	27,89
Pion III SB	21	12,36	39	15,54
Pion IV SB	17	10	19	7,57
Biuro Śledcze SB	32	18,82	b.k.	
BOR, Biuro Paszportowe	5	2,95	4	1,59
WOP	12	7,06	6	2,39
Technika i taktyka pracy operacyjnej	b.k.	b.k.	41	16,33
Historia UB/SB i MO	17	10	11	4,38
Kryminalistyka i kryminologia	10	5,88	b.k.	
Praca wychowawcza wśród funkcjonariuszy	10	5,88	b.k.	
Różne	10	5,88	61	24,3

* b.k. – brak kategorii w zestawieniu dla danego rocznika.

Źródło: AIPN, 657/1825, Witold Domagalski, *Historia WSO w Legionowie*, brudnopis, k. 425.

Domagalski dokonał statystycznej analizy dla dwóch losowo dobranych roczników absolwentów WSO (1976–1977 oraz 1981–1982), której celem było zbadanie ich „zainteresowań badawczych”. Przyjęty przez niego podział jest jednak z dzisiejszej perspektywy nieprecyzyjny. Wyodrębnił prace dotyczące: historii organów bezpieczeństwa; rozważań kryminalistyczno-kryminologicznych; organizacji pracy wychowawczej wśród funkcjonariuszy (działalność szkoleniowa, sposoby spędzania wolnego czasu, samokształcenie itd.), ale największą grupę prac (w sumie 72,35 proc.) podzielił według zainteresowania poszczególnych pionów SB (I, II, III, IV, śledczy, Biuro Ochrony Rządu i Biuro Paszportowe – łącznie, WOP)²¹. Z dzisiejszej perspektywy podział ten niewiele mówi o specyfice zainteresowań funkcjonariuszy. Nie dowiemy się z tego zestawienia, ile prac poświęcono analizie grup uznanych za opozycyjne, ile legalnie działającym stowarzyszeniom, a ile działalności polegającej na likwidacji realnych przestępstw i zagrożeń itd. Dodatkowym utrudnieniem przy analizie porównawczej obu roczników jest również fakt odmiennego sposobu ich klasyfikowania. Obliczając prace z rocznika 1981–1982 (zresztą dość specyficznego – po wprowadzeniu stanu wojennego znaczna część „studentów” wróciła do jednostek macierzystych i pracy operacyjnej, a studia kończyli w późniejszym czasie

²⁰ AIPN, 657/1825, Witold Domagalski, *Historia WSO w Legionowie*, k. 347.

²¹ *Ibidem*, k. 424–426.

na ulgowych warunkach²²), Witold Domagalski usunął kategorie prac z zakresu kryminalistyki-kryminologii, pracy wychowawczej wśród funkcjonariuszy, pionu I (być może takie nie powstały) oraz Biura Śledczego SB. Wprowadził natomiast nową kategorię: „Z problematyki techniki i taktyki pracy operacyjnej”.

Przy porównaniu obu roczników przede wszystkim nasuwa się wniosek, że utrzymała się niemal identyczna liczba prac poświęconych pionom operacyjnym SB (odpowiednio: 72,35 proc. i 71,31 proc.). Dane procentowe w pozostałych kategoriach zmieniają się, ale trudno jest ocenić, czy jest to efekt zmian dokonanych przez autora w doborze kryteriów, czy jednak ewolucji zainteresowań absolwentów. Zapewne przy wyborze tematyki prac istotną rolę odgrywali promotorzy. Konfrontując tematy obronionych prac z zajęciami służbowymi autorów, można przyjąć, że funkcjonariusz mógł najwyżej „namówić” promotora do wyznaczenia mu tematu, na jaki miał sporą wiedzę. Często autorem pracy o inwigilacji wybranego środowiska był funkcjonariusz biorący w niej udział. Jednak to promotor – zapewne w konsultacji z autorem – zakreślał ostateczny plan pracy.

Bardziej kompleksowe badania nad tematyką prac dyplomowych absolwentów WSO przeprowadzili pracownicy tamtejszego Zakładu Psychologii i Socjologii. Objęto nimi 1599 absolwentów z roczników 1975–1982, wyłączając funkcjonariuszy WOP, studentów ASW oraz zatrudnionych w aparacie partyjnym (grupy te nie były wprowadzone do systemu komputerowego Departamentu Kadr MSW, który służył jako baza danych w badaniach)²³. Efekty przeprowadzonych badań prezentowały się następująco: „blisko 40 proc. prac dyplomowych dotyczyło zainteresowań ogólnoperacyjnych oraz podstawowych pionów operacyjnych, 19 proc. dotyczyło zagadnień prawnych, kryminalistycznych i kryminologicznych, 11 proc. prac poświęconych było zagadnieniom interesującym Departament Techniki, Biuro „B”, Biuro „W”, BOR i Biuro Paszportów. 10 proc. prac dotyczyło zainteresowań Zwiadu WOP, 9 proc. – historii SB i MO, 5 proc. stanowią prace z zakresu psychologii, socjologii i zagadnień politologicznych. Pozostałe 6 proc. to prace z różnych dziedzin nauki oraz prace pozostające w kręgu zainteresowań interdyscyplinarnych”²⁴.

Dane statystyczne dotyczące prac pisanych przez słuchaczy WSO przedstawia zamieszczona poniżej tabela, ukazująca poruszaną w nich tematykę. Daje ona także odpowiedź na pytanie, przy jakich zagadnieniach badawczych prace te mogą stanowić dla historyka materiał do analiz. Przy tworzeniu tabeli zrezygnowano z podziału pod kątem działalności poszczególnych pionów SB, zachowano natomiast kategorię „WOP”, obejmującą prace na temat historii Wojsk Ochrony Pogranicza, działalności operacyjnej Zwiadu WOP, działalności Granicznych Punktów Kontrolnych, Strażnic itd. Ich autorami są w większości funkcjonariusze i żołnierze zawodowi Zwiadu WOP, a więc jednostki wykonującej zadania operacyjne, ale niezaliczanej bezpośrednio do SB. Przyjęty w zestawieniu podział odpowiada zainteresowaniom SB z uwagi na przedmiot zainteresowania, a nie właściwość jednostki operacyjnej. Dlatego też w tabeli pojawiają się następujące kategorie:

– opozycja (definiowana z perspektywy aparatu represji; zakwalifikowano tutaj wszelkie formalne i nieformalne, krajowe i polonijne grupy oceniane jako „antysocjalistyczne”, „burżuazyjne”,

²² Na mocy decyzji gen. Czesława Kiszczaka działalność dydaktyczną w ASW oraz WSO w Legionowie wznowiono 27 II 1982 r. Osoby, które do tego czasu nie mogły powrócić do szkoły z powodu niedokończonych obowiązków w jednostkach operacyjnych, mogły kontynuować kształcenie w systemie indywidualnym (AIPN, 1585/10672, Szyfrogram nr HW-II/051/82, k. 6–7).

²³ *Wyniki badań Zakładu Psychologii i Socjologii nad absolwentami WSO im. F. Dzierżyńskiego w X-lecie działalności uczelni [w:] Wyższa Szkoła Oficerska MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego. Rodowód, powstanie i działalność...*, s. 105.

²⁴ *Ibidem*, s. 108–109.

„antydemokratyczne” itd.); są to prace opisujące dane środowisko, analizy założeń programowych i wydawanych publikacji, efekty podejmowanych działań, działania SB wobec grupy;

– „zagrożenia zewnętrzne”; prace poświęcone państwu, organizacjom i ruchom międzynarodowym odbieranym jako zagrożenie dla funkcjonowania PRL, m.in. niemiecki ruch ziomkowski, działalność dyplomatów i wywiadów USA oraz krajów zachodnich itd.;

– Kościół katolicki; prace poświęcone działalności Kościoła w kraju (duszpasterstwo akademickie, ruch oazowy, pielgrzymki), analizy stosunków państwo–Kościół, opozycyjnej działalności duchownych czy teoretyczne studia na temat społecznej nauki Kościoła lub wybranych encyklik;

– organizacje i stowarzyszenia; prace poświęcone legalnie działającym w PRL instytucjom, takim jak np. PAX, organizacjom zrzeszającym mniejszości narodowe i religijne itp.;

– zakłady, obiekty rozpracowywane; prace poświęcone konkretnym zakładom (głównie przemysłowym) będącym w zainteresowaniu SB, analizy ich funkcjonowania, stosunków interpersonalnych, działań SB (np. ujawnianie przestępstw gospodarczych, rozpracowania grup uznanych za wrogie);

– praca operacyjna; w tej kategorii umieszczono prace niekwalifikujące się do żadnej z podanych powyżej kategorii. Są to zarówno prace o charakterze teoretycznym, jak i opisujące konkretne działania. Większość z nich dotyczy działań poszczególnych pionów SB (np. pionu „B”, śledczego, II, III, IV) i specyfiki ich pracy. Są to m.in. opisy zakładania instalacji podsłuchowych w różnych miejscach, działania inwigilacyjne podejmowane w hotelach, wykorzystywanie urządzeń technicznych w pracy SB czy analizy działań pionu operacyjnego SB w wybranym mieście/województwie w danym okresie.

W tabeli uwzględniono również prace o innej specyfice. W kategorii „1944–1956” umieszczono prace dyplomowe o charakterze historycznym. Większość z nich dotyczyła „utrwalania władzy ludowej” przez UB i MO w wybranym regionie. Pojawiają się również prace opisujące działalność oddziałów niepodległościowych. Choć pisano je z pozycji propagandy komunistycznej, jednak z uwagi na częste wykorzystanie w nich materiałów archiwalnych aparatu represji mogą stanowić cenny materiał dla badacza powojennego podziemia niepodległościowego. W zasadzie nie pojawiają się prace dotyczące życia społecznego w tym okresie²⁵.

W kategorii „prawno-administracyjne” sklasyfikowano teksty na temat różnych aspektów pracy funkcjonariusza SB w kontekście konkretnych przepisów prawnych i obwarowań administracyjnych. Przeważnie są to analizy przepisów kodeksu karnego i ich zastosowanie, analizy wybranych przestępstw (łapownictwa, napadów, kradzieży) czy przepisów paszportowych. W większości przypadków obiektem analizy było wybrane miasto lub województwo. Zdarzało się, że w tym samym roczniku powstawały prace o identycznej tematyce, analizujące jedynie inne ośrodki miejskie.

Pozostałe kategorie umieszczone w tabeli:

– funkcjonariusze; prace poświęcone zachowaniom funkcjonariuszy resortu spraw wewnętrznych, kształtowaniu ich postaw, prowadzonej działalności społecznej, analizy rozwoju kariery zawodowej absolwentów WSO. Są to przeważnie prace o charakterze socjologicznym, analizujące funkcjonariuszy jako zbiorowość;

²⁵ Pewnym wyjątkiem są prace obronione w 1990 r.: AIPN, 001708/3879, L. Molecki, *Z dziejów powiatu jarocińskiego w latach 1918–54. Zarys problematyki*, WBP ASW 1990; AIPN, 001708/3902; L. Marchewka, M. Kokociński, *Ziemia rawicka w dwudziestoleciu Polski w latach 1945–1965 ze szczególnym uwzględnieniem przemian społecznych na wsi*, WBP ASW 1990. Trzeba zauważyć, że nawet w końcowym okresie funkcjonowania WSO/WBP ASW powstawały prace dotyczące „utrwalania władzy ludowej” i „walki z reakcyjnym podziemiem”, m.in. AIPN, 001708/3841, W. Kosiarz, *Udział i zadania organów bezpieczeństwa w zasiedlaniu oraz walce o utrwalanie władzy ludowej na terenie Pomorza Zachodniego*, WBP ASW 1990.

Tabela 2. Liczba prac dyplomowych absolwentów WSO w latach 1975–1990 według poruszanej tematyki

Lp.	Rok Kategoria prac	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1975– –1990	proc.
1	Opozycja	4	8	5	12	12	13	2	22	24	38	44	67	77	68	88	25	509	12
2	1945–1956	14	14	16	19	14	23	25	24	17	8	7	26	14	23	11	7	262	6
3	Prawno-administracyjne	22	13	23	21	36	35	29	44	73	56	52	41	36	25	33	65	604	15
4	Praca operacyjna	29	44	31	57	97	80	61	91	61	68	107	119	97	117	106	88	1253	31
5	Zakłady, obiekty rozpracowywane	12	16	3	10	12	9	5	7	8	8	5	18	23	14	20	6	176	4
6	Zagrożenia zewnętrzne	20	14	11	19	25	22	23	26	8	2	19	24	17	11	11	10	262	6
7	OZI, socjologia, psychologia	10	6	10	8	16	7	10	7	5	10	12	19	12	18	28	24	184	4
8	Analizy dot. funkcjonalnariuszy	7	2	2	3	3	5	4	1	2	4	9	3	2	7	5	6	83	2
9	Kościół katolicki	11	10	15	7	12	8	8	5	14	7	19	16	19	27	21	13	212	5
10	Organizacje i stowarzyszenia	6	7	7	4	4	10	6	4	3	8	8	23	15	12	19	17	153	4
11	WOP	1	4	12	15	28	21	25	23	19	15	22	13	17	20	11	9	255	6
12	Różne	4	7	2	8	8	18	10	11	19	13	17	17	5	21	15	40	215	5
13	Razem	140	145	137	183	267	251	208	265	253	237	321	386	334	363	368	310	4168	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy spisu prac dyplomowych (AIPN, 001708).

– OZI, psychologia, socjologia; prace poświęcone osobowym źródłom informacji (zarówno rozważania teoretyczne, jak i analizy lokalnych sieci TW, przypadki pozyskiwania do współpracy z SB oraz jej zrywania). W tej kategorii umieszczono również prace o charakterze psychologicznym i socjologicznym, nieodnoszące się do funkcjonariuszy SB. Większość tych prac porusza również tematykę OZI i na odwrót, prace traktujące o OZI są pisane przez pryzmat badań psychologicznych i socjologicznych;

– różne; prace które nie kwalifikowały się do żadnej z powyżej przytoczonych kategorii.

Otrzymane wyniki pozwalają wyciągnąć kilka ciekawych wniosków. Przede wszystkim wśród funkcjonariuszy widać śladowe zainteresowanie Kościołem katolickim, innymi związkami wyznaniowymi, organizacjami i stowarzyszeniami (od 4 do 6 proc. prac). Znacznie więcej prac poświęcono opozycji i, co charakterystyczne, z biegiem lat występuje tutaj tendencja wzrostowa, aż do 1989 r. W 1990 r. ze zrozumiałych względów ulega ona załamaniu. Można z tego wnioskować, że prace dyplomowe miały rozwijać u przyszłych oficerów SB znajomość zagadnień przydatnych w codziennej pracy. Częściej pisano o tym, jak np. prowadzić rozpracowanie operacyjne niż opisywano konkretny przypadek. Natomiast funkcjonariusze pionów pomocniczych SB zdecydowanie częściej pisali (niejednokrotnie na podstawie własnych doświadczeń) o stosowaniu danej techniki (obserwacji, zakładania podsłuchu itd.) w ogólnym zarysie, niż koncentrowali się na wybranej sprawie.

Wśród prac opisujących działania poszczególnych pionów SB nie powinien dziwić brak większej liczby prac o tematyce wywiadowczej (Departament I MSW). Wynikało to z profilu kształcenia w WSO w Legionowie – nie kierowano tam funkcjonariuszy wykorzystywanych przez wywiad PRL. Zastanawia natomiast niewielka liczba prac poświęconych osobowym źródłom informacji (4 proc.). W skali jednego roku powstawało ich zaledwie kilkanaście. Trudno to wyjaśnić, gdyż praca z OZI była jedną z podstawowych form pracy operacyjnej SB.

Analizując rozkład tematów w poszczególnych rocznikach, widzimy raczej stały zakres zainteresowań. Oczywiście zdarzają się wypadki nieznacznych odchyłeń czy skoków liczby prac z zakresu jednej tematyki w danym roczniku (zapewne związane z bieżącym funkcjonowaniem uczelni, np. wymiana promotorów, zmiany programów nauczania itp.), jednak w szerokim zakresie struktura procentowa pisanych prac jest do siebie podobna. Z dwoma wyjątkami: możemy bowiem zauważyć systematyczny wzrost ilościowy i procentowy prac poświęconych opozycji oraz znaczną zmianę struktury procentowej wśród prac bronionych w okresie tzw. transformacji ustrojowej. Ostatni rocznik absolwentów legionowskiej uczelni zdawał sobie sprawę ze zmian zachodzących w kraju, co przekładało się na dobór tematów. Zmalała drastycznie liczba prac opisujących opozycję (z 88 w poprzednim roku do 25), mniej pisano również o pracy operacyjnej. Za to większą popularnością cieszyły się tematy związane z prawno-administracyjnym aspektem funkcjonowania służb lub wręcz tzw. tematy bezpieczne, opisujące zagadnienia nieodnoszące się w żaden sposób do działalności SB (z 15 do 41). Powstawały również prace o Katyniu²⁶ czy Okrągłym Stole, w których o opozycji przystępującej do rozmów pisano pozytywnie, przeciwstawiając ją „czarnym bohaterom”, czyli opozycjonistom kontestującym okrągłostołowe ustalenia²⁷.

Ważnym aspektem niedającym się wyczytać z analiz statystycznych jest odchodzenie w okresie 1989–1990 przez funkcjonariuszy od pisania charakterystyczną dla wcześniejszego okresu nowomową na rzecz bardziej zniuansowanego obrazu, uwzględniającego również raczej niegdysiejszych „figurantów”. W okresie schyłkowym uczelni nad właściwą treścią czuwali

²⁶ AIPN, 001708/4036, R. Puchacz, *Katyni w świetle współczesnych publikacji*, WBP ASW 1990.

²⁷ AIPN, 001708/3920, S. Marzęda, *Geneza, przebieg i uzgodnienia Okrągłego Stołu w Polsce*, WBP ASW 1990; AIPN, 001708/4091, A. Stolarz, *Opolska organizacja partyjna w okresie od Okrągłego Stołu do XI Zjazdu PZPR*, WBP ASW 1990.

również promotorzy, którzy niejednokrotnie w recenzjach zwracali uwagę na nieadekwatny do obecnej sytuacji politycznej język i oceny²⁸.

Dobrym probierzem natężenia języka propagandy w pracach absolwentów WSO jest analiza tekstów poświęconych opozycji. W latach 1975–1990 powstało ich ponad pięćset. Jak jednak widać w tabeli, liczba ta nie rozkłada się równomiernie na poszczególne lata. W pierwszych pięciu rocznikach jest po kilka prac, których tematem była „wroga propaganda pisana”, czyli m.in. napisy na murach, kolportowana literatura, zawierających treści w ocenie władz wymierzone w funkcjonowanie PRL i jej zależność od ZSRR. Nieznaczny wzrost następuje w okresie powstawania zorganizowanych struktur opozycyjnych, takich jak KOR i ROPCiO, aczkolwiek trzeba zauważyć, że już w 1976 r. (drugi rocznik absolwentów) powstały prace dotyczące działalności „grupy komandosów” i „tzw. wydarzeń marcowych”²⁹.

Jednak spośród najczęściej wybieranych przez słuchaczy (lub promotorów) tematów aż 110 dotyczy NSZZ „Solidarność” (zarówno okresu legalnej działalności, jak i struktur powstających po 13 grudnia 1981 r.). Niemal identyczna liczba prac (109) opisuje działalność opozycji w wybranym przez autorów mieście, regionie, rządziej województwie. Mniejsze zainteresowanie budziła NSZZ „Solidarność” Rolników Indywidualnych (jedynie 13 prac). Łącznie więc tematyce „solidarnościowej” i skupiskom opozycyjnym w wybranych miastach i województwach poświęcono prawie połowę prac zakwalifikowanych w niniejszym tekście jako „opozycyjne”. Po dodaniu do tego jeszcze prac traktujących o „propagandzie pisanej” (95) okaże się, że 64 proc. w tej kategorii dotyczyła „Solidarności” lub działalności opozycyjnej w wybranym regionie lub mieście.

Mniej interesowała słuchaczy WSO tematyka emigracyjna. Powstało trzynaście prac dotyczących emigracji, w tym także o pismach emigracyjnych, takich jak „Narodowiec”³⁰, „Orzeł

²⁸ Podejście promotorów do przedstawianych w pracach treści oddaje ocena mjr. dr. Jana Golca pracy poświęconej myśli politycznej i działalności Konfederacji Polski Niepodległej. Pisał on, że jej autor, mł. chor. Marian Licbarski, „podjął się oceny działalności KPN przez pryzmat uwarunkowań społeczno-politycznych powstałych w wyniku przejścia władzy przez T[adeusza] Mazowieckiego, zwiastujących ostateczny krach ideologii komunistycznej. Dystansowanie się od ocen propagandowych, rzeczowa narracja oparta na bazie źródłowej pokazuje dość obiektywnie działalność KPN. Analiza pracy nasuwa pytanie, czy eliminowanie przeciwników politycznych drogą represji policyjno-sądowych jest słuszne? [...] W warstwie interpretacyjnej praca może stanowić swoiste *signum temporis*, świadectwo nowego wartościowania partii politycznej o obliczu antykomunistycznym” (AIPN, 1509/5499, Ocena pracy dyplomowej, b.p.). Warto dodać, że tak pozytywne oceny zebrała praca, w której autor pisał, że „KPN stanowi duże zagrożenie dla porządku i bezpieczeństwa publicznego (s. 85) oraz że „powinna być przedmiotem bieżących studiów i analiz, szczególnie pod kątem przygotowania argumentów do otwartej z nią polemiki politycznej” (s. 85–86), (AIPN, 001708/3921, M. Licbarski, *Analiza myśli politycznej oraz działalności Konfederacji Polski Niepodległej w latach 1982–1986*). Major Golec przy ocenie innej pracy na temat KPN pisał jeszcze dosadniej: „Proces toczący się przed Sądem Rejonowym w Warszawie przeciwko przywódcom KPN był i jest możliwy tylko w systemie totalitarnym [mowa o tzw. drugim procesie przywódców KPN – G.W.]. Niemal wszystkie orzeczenia sądowe, jakie zapadły w sprawach politycznych w minionym 45-leciu, wymagają dzisiaj weryfikacji, ponieważ wydawane były z naruszeniem przepisów prawa, a zatem bezprawnie. Wielu z dotychczasowych działaczy opozycji politycznej zajmuje dziś eksponowane stanowiska w rządzie i parlamencie (np. A[leksander] Hall), z tego faktu należy wyciągać określone wnioski” (AIPN, 1509/4125, Ocena pracy dyplomowej, b.p.). Obie prace zostały obronione w marcu i maju 1990 r., data powstania recenzji jest nieznaną.

²⁹ AIPN, 001708/238, K. Maciejewski, *Przejawy, formy i metody wrogiej propagandy pisanej podczas wydarzeń marcowych w 1968 roku na terenie Warszawy*, WSO 1976; AIPN, 001708/255, A. Wałachowski, *Wroga propaganda pisana jako przejaw działalności tzw. postkomandosowskich grup studenckich na gruncie wydarzeń marcowych 1968 roku*, WSO 1976. W omawianym okresie powstały zaledwie dwie prace o zbliżonej tematyce: AIPN, 001708/558, M. Zieliński, *Wydarzenia marcowe jako przejaw ekspansji tendencji rewizjonistycznych*, WSO 1978; AIPN, 001708/3873, Z. Mirowski, *Wydarzenia marcowe na Dolnym Śląsku. Zarys problematyki*, WSO 1990.

³⁰ AIPN, 001708/360, T. Szyszkowski, *Stanowisko dziennika „Narodowiec” wobec problemu rozbrojenia*, WSO 1977; AIPN, 001708/3131, P. Berdzik, *Antykomunistyczna propaganda na lamach „Narodowca”*, WSO 1988.

Biały³¹, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”³² czy „Aneks”³³, „Kontakt”³⁴ i „Pomost”³⁵. Więcej pisano o paryskiej „Kulturze” (26 prac) oraz Radiu Wolna Europa (21 prac), które traktowano jako stwarzające największe zagrożenie spośród instytucji zlokalizowanych poza granicami PRL.

Interesującą grupą są dysertacje poświęcone działalności i treściom zawartym w prasie niezależnej oraz oficynom wydawniczym, takim jak Niezależna Oficyna Wydawnicza NOWa³⁶ czy wydawnictwo „Słowo”³⁷. Nie powstało ich wiele, do roku 1990 zaledwie kilkanaście, głównie na temat „Tygodnika Mazowsze”³⁸. Jedynie pojedyncze prace powstały na temat „Głosu”³⁹, „Robotnika”⁴⁰, „Opinii”⁴¹, „Poglądu”⁴², „Krytyki”⁴³ czy biuletynu „KOS”⁴⁴.

³¹ AIPN, 001708/350, J. Nowak, *Antykomunistyczny charakter propagandy miesięcznika „Orzeł Biały”*, WSO 1977.

³² AIPN, 001708/750, L. Kobierzyński, *Kierunki antykomunistycznej propagandy „Dziennika Polskiego i Dziennika Żołnierza”*, WSO 1979.

³³ AIPN, 001708/520, M. Kryszak, *Próba rekonstrukcji programu politycznego prezentowanego na łamach „Aneksu”*, WSO 1978; AIPN, 001708/2274, J. Szeliga, *Sytuacja społeczno-polityczna w Polsce w latach 1980–1982 w ocenie kwartalnika „Aneks”*, WSO 1985; AIPN, 001708/2525, A. Błaszczak, *Sytuacja społeczno-polityczna w Polsce oraz stosunki Wschód-Zachód w latach 1983–85 w ocenie kwartalnika „Aneks”*, WSO 1986; AIPN, 001708/3108, R. Bykowski, *Kwartalnik polityczny „Aneks”, jego geneza, rola i charakter*, WSO 1988; AIPN, 001708/3116, Z. Cień, *Koncepcje programowe polskiej emigracji politycznej na przykładzie kwartalnika politycznego „Aneks” w okresie 1981–86*, WSO 1988; AIPN, 001708/3550, D. Wojdkowski, *Krytyczna analiza koncepcji przyczyn i przebiegu polskiego kryzysu społeczno-gospodarczego lat 80-tych zawartych w artykułach „Kultury” paryskiej i „Aneksu”*, WSO 1989; AIPN, 001708/3734, R. Ciechoński, *Sytuacja społeczno-polityczna w Polsce w latach 1985–1988 w ocenie kwartalnika „Aneks”*, WSO 1989.

³⁴ AIPN, 001708/2626, B. Żukowski, *Antysocjalistyczny charakter publikacji zawartych w miesięczniku „Kontakt” w latach 1982–84*, WSO 1986; AIPN, 001708/3122, Z. Jastrzębski, *Założenia programowe i działalność propagandowa miesięcznika „Kontakt”*, WSO 1988; AIPN, 001708/3439, A. Horążak, *Antykomunistyczny charakter miesięcznika „Kontakt” w latach 1986–1987*, WSO 1988.

³⁵ AIPN, 001708/2394, J. Krystkiewicz, *Antykomunistyczny i antypolski charakter programu i działalności ośrodka politycznego „Pomost”*, WSO 1986.

³⁶ AIPN, 001708/1442, A. Giętkowski, *Działalność Niezależnej Oficyny Wydawniczej w latach 1977–1980*, WSO 1982; AIPN, 001708/2001, A. Pałczyński, *Antypaństwowa działalność Niezależnej Oficyny Wydawniczej „NOW-a”*, WSO 1984. Nie były to jedyne prace dotyczące drugiego obiegu (zob. m.in. AIPN, 001708/3129A, A. Dudek, *Nielegalny obieg wydawniczy na terenie Warszawy i woj. stołecznego warszawskiego w latach 1981–1987*, WSO 1988; AIPN, 001708/4120, W. Przybylski, *Czasopiśmiennictwo polityczne obiegu niezależnego w latach 1982–1989 na przykładzie woj. poznańskiego*, WBP ASW 1990).

³⁷ AIPN, 001708/3291, M. Jakubiak, *Taktyka i metodyka pracy operacyjnej w ramach spraw prowadzonych przeciwko działalności nielegalnego wydawnictwa „Słowo”*, WSO 1988.

³⁸ AIPN, 001708/1835, K. Kasprzewicz, *Koncepcje propagandowe „Tygodnika Mazowsze” od 13.12.81 do grudnia 1982 r.*, WSO 1984; AIPN, 001708/2514, A. Derdas, *Antysocjalistyczny charakter publikacji zamieszczanych w nielegalnym „Tygodniku Mazowsze” w latach 1984–85*, WSO 1986; AIPN, 001708/3721, O. Marciniak, *Neutralizacja propagandowej działalności redakcji „Tygodnika Mazowsze” w latach 1982–1986*, WSO 1989; AIPN, 001708/3762, R. Ładziński, *Analiza profilu publicystycznego „Tygodnika Mazowsze” w 1987 r. – problematyka ideologiczno-polityczna*, WSO 1989.

³⁹ AIPN, 001708/1453, W. Kowalski, *Przeciwdziałanie antysocjalistycznej działalności redakcji „Głosu”*, WSO 1982.

⁴⁰ AIPN, 001708/2477, J. Mazurek, *Problemy zwalczania wrogiej politycznie działalności wydawniczej na przykładzie redakcji „Robotnika” w latach 1977–81*, WSO 1986.

⁴¹ AIPN, 001708/3103, S. Podgórnny, *Ideowo-polityczna działalność Ruchu Obrony Praw Człowieka w świetle publicystyki czasopisma „Opinia”*, WSO 1987.

⁴² AIPN, 001708/3440, J. Tokarski, *Antykomunistyczny charakter dwutygodnika „Pogląd”*, WSO 1988.

⁴³ AIPN, 001708/3451, J. Pietruszka, *Główne kierunki działalności propagandowej kwartalnika politycznego „Krytyka” w latach 1982–1985*, WSO 1988; AIPN, 001708/3891, D. Lech, *Ocena sytuacji społeczno-politycznej Polski na łamach kwartalnika politycznego „Krytyka” w latach 1981–89*, WSO 1990.

⁴⁴ AIPN, 001708/2980, C. Biernacki, *Analiza Biuletynu „KOS”*, WSO 1987.

Były to prace poświęcone nie tylko działalności pism i zwalczaniu ich przez SB, ale również analizie publikowanych na ich łamach treści.

Stosunkowo niewiele prac poświęcono analizom sformalizowanych grup opozycyjnych. Jedynie pojedyncze prace traktowały o organizacjach, które były intensywnie zwalczane przez bezpiekę. Wśród nich wyróżnić można m.in. organizację „Ruch”⁴⁵, Ruch Wolnych Demokratów⁴⁶, Wolne Związki Zawodowe Wybrzeża⁴⁷, Liberalno-Demokratyczną Partię „Niepodległość”⁴⁸, Studencki Komitet Solidarności⁴⁹, „Solidarność Walcząca”⁵⁰ czy wrocławską Pomarańczową Alternatywę⁵¹. Tak niewielka liczba prac dyplomowych na temat konkretnych organizacji budzi zdziwienie i pewne rozczarowanie, gdyż mogłoby to być cenne źródło informacji dla współcześnie prowadzonych badań, zwłaszcza w kontekście zniszczenia wielu akt operacyjnych dotyczących struktur opozycyjnych, czy przy próbach ujawnienia osób będących współpracownikami aparatu represji⁵².

Więcej prac dotyczyło dwóch największych struktur opozycyjnych sprzed powstania „Solidarności”. Komitetowi Obrony Robotników poświęcono dziewięć prac dyplomowych⁵³, Ruchowi Obrony Praw Człowieka i Obywatela – cztery⁵⁴. Podobne liczby występują, kiedy mowa

⁴⁵ AIPN, 001708/2232, T. Ockert, *Rozwój organizacyjno-programowy nurtu „niepodległościowego” opozycji antysocjalistycznej Polsce w latach 1956–1970*, WSO 1985.

⁴⁶ AIPN, 001708/2792, J. Dębski, *Powstanie, działalność i program polityczny Ruchu Wolnych Demokratów w latach 1977–82*, WSO 1987.

⁴⁷ AIPN, 001708/2343, W. Sobiecki, *Wpływ „Wolnych Związków Zawodowych Wybrzeża” i innych ugrupowań antysocjalistycznych na podstawie działalności NSZZ „Solidarność” na przykładzie Stoczni Gdańskiej*, WSO 1985.

⁴⁸ AIPN, 001708/3236, P. Olszewski, *Koncepcje programowe i działalność polityczna nielegalnej Liberalno-Demokratycznej Partii „Niepodległość” w latach 1982–1986*, WSO 1988.

⁴⁹ AIPN, 001708/950, S. Godzisz, *Wpływ Ośrodków Dywersji Ideologicznej i ugrupowań antysocjalistycznych w kraju na utworzenie tzw. Komitetu Solidarności w Krakowie*, WSO 1980; AIPN, 001708/3583, I. Krassowski, *Rozpoznawanie i ograniczanie przez SB działalności Studenckiego Komitetu Solidarności na terenie Krakowa w latach 1976–79*, WSO 1989.

⁵⁰ AIPN, 001708/3369, I. Pietrasieńska, *Nielegalna organizacja „Solidarność Walcząca”*, WSO 1988.

⁵¹ AIPN, 001708/3903, G. Betka, *Powstanie, program i działalność „Pomarańczowej Alternatywy” na terenie m. Wrocławia w latach 80-tych*, WBP ASW 1990.

⁵² Dzięki przywoływanej powyżej pracy jednego ze słuchaczy WSO, Ireneusza Krassowskiego, ustalono i ujawniono agenturalną przeszłość Lesława Maleszki w środowisku krakowskiej opozycji.

⁵³ AIPN, 001708/740, K. Jezulin, *Rekonstrukcje programu politycznego grupy antysocjalistycznej „KSS KOR”, lata 1976–78*, WSO 1979; AIPN, 001708/1440, Z. Drzazgowski, *Antykomunizm i antysowietyzm w działalności i propagandzie politycznej KSS KOR w latach 1976–1980*, WSO 1982; AIPN, 001708/1452, A. Kotus, *Antysocjalistyczna działalność Biura Interwencyjnego KSS-KOR w latach 1977–1980*, WSO 1982; AIPN, 001708/1472, A. Zaręba, *Antysocjalistyczna organizacja KSS-KOR i jej negatywne inspirujące oddziaływanie na środowisko akademickie woj. krakowskiego*, WSO 1982; AIPN, 001708/1776, A. Kreydzi, L. Ożga, *Wpływ KSS „KOR” na przebieg strajków sierpniowych na terenie niektórych obiektów m. Wrocławia oraz na powstanie NSZZ i wypracowanie zasad koncepcji programów*, WSO 1983; AIPN, 001708/1780, W. Chreścijański, *Elementy myśli polityczno-ideologicznej KSS „KOR”*, WSO 1983; AIPN, 001708/1882, 001708/1883, W. Rzepka, *Antysocjalistyczne i antypolskie aspekty działalności KSS-KOR na przykładzie woj. tarnowskiego w latach 1976–1982*, t. 1–2, WSO 1984; AIPN, 001708/2559, M. Trela, *Antysocjalistyczna działalność KSS-KOR na terenie woj. radomskiego w latach 1976–80*, WSO 1986; AIPN, 001708/3064, Z. Śliński, *KSS „KOR” – jego wpływ na antysocjalistyczny i antypaństwowy charakter działalności NSZZ „Solidarność”*, WSO 1987.

⁵⁴ AIPN, 001708/769, M. Wiraszka, *Próba rekonstrukcji programu grupy antysocjalistycznej „Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela”*, WSO 1979; AIPN, 001708/1208, I. Grela, *Operacyjna ochrona województwa radomskiego przed działalnością antysocjalistyczną grupy „Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela”*, WSO 1981; AIPN, 001708/1470, W. Szymański, R. Ziernik, *Antysocjalistyczna działalność Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela*, WSO 1982; AIPN, 001708/1531, M. Kowalski, *Problematyka wsi w propagandzie politycznej ROPCio i KPN*, WSO 1982.

o Niezależnym Zrzeszeniu Studentów⁵⁵ (osiem) czy o Ruchu „Wolność i Pokój”⁵⁶ (również osiem, z czego jedna powstała w 1987 r., a pozostałe w latach 1989–1990).

Jednak najczęściej wybieranymi strukturami opozycyjnymi przez słuchaczy WSO były Ruch Młodej Polski⁵⁷ (jedenaście) i Konfederacja Polski Niepodległej⁵⁸ (siedemnaście), czyli

⁵⁵ AIPN, 001708/1766, H. Breczewski, *Antysocjalistyczna i pozastatutowa działalność NZS w środowisku studenckim na terenie Kielc*, WSO 1983; AIPN, 001708/1884, S. Dudzic, *Antysocjalistyczna działalność NZS w Uniwersytecie M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie*, WSO 1984; AIPN, 001708/2060, R. Kował, *Działalność NZS w Krakowie na tle innych ugrupowań antysocjalistycznych działających w Polsce na początku lat 80-tych*, WSO 1984; AIPN, 001708/2357, S. Bogusiewicz, *Antysocjalistyczna działalność Niezależnego Zrzeszenia Studentów na Politechnice Lubelskiej*, WSO 1985; AIPN, 001708/3668, K. Lipiec, *Spoleczno-polityczne uwarunkowania działalności antysocjalistycznych – nielegalnych organizacji na przełomie lat 70/80-tych ze szczególnym uwzględnieniem NZS*, WSO 1989; AIPN, 001708/3947, M. Sawicz, *Poligrafia Niezależnego Zrzeszenia Studentów jako forma oddziaływania na środowisko akademickie*, WSO 1990; AIPN, 001708/3993, M. Borucki, *Działalność Niezależnego Zrzeszenia Studentów uczelni warszawskich w latach 1987–1989*, WSO 1990.

⁵⁶ AIPN, 001708/2999, J. Gluciński, *Ruch „Wolność i Pokój” jako zagrożenie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa*, WSO 1987; AIPN, 001708/3528, J. Marzątka, *Geneza, program i działalność pseudopacyfistycznego Ruchu „Wolność i Pokój” na terenie woj. gorzowskiego w latach 1985–88*, WSO 1989; AIPN, 001708/3628, A. Konopacki, *Problematyka skuteczności stosowania art. 52a [kodeksu] [wykroczeń] wobec aktywistów ruchu „WiP” na terenie woj. gdańskiego w latach 1986–1988*, WSO 1989; AIPN, 001708/3681, W. Nowakowski, *Powstanie, program i działalność „Wolność i Pokój” na terenie Warszawy w latach 1984–86*, WSO 1989; AIPN, 001708/3697, L. Sekita, *Operacyjne zabezpieczenie działającego na terenie miasta Bydgoszczy Ruchu „Wolność i Pokój” w latach 1984–88 w ramach prowadzonej sprawy obiektowej i sprawy operacyjnego sprawdzenia*, WSO 1989; AIPN, 001708/3713, W. Janik, *Pseudopacyfistyczne idee ruchu „WiP” wykorzystywane przez tradycyjną opozycję polityczną w Polsce na przykładzie działalności gdańskiego oddziału tej organizacji w latach 1985–88*, WSO 1989; AIPN, 001708/3842, Z. Tankielun, Z. Rybakowski, *Powstanie, program i działalność Ruchu „WiP” na terenie woj. gorzowskiego w latach 1982–1989*, WBP ASW 1990; AIPN, 001708/4044, K. Dolaś, *Działalność Ruchu „WiP” na terenie Gliwic w latach 1986–1988*, WBP ASW 1990.

⁵⁷ AIPN, 001708/1448, R. Jankowski, *Nacjonalizm jako narzędzie propagandy politycznej w działalności Ruchu Młodej Polski*, WSO 1982; AIPN, 001708/1682, A. Justa, Z. Kopciuszuk, *Operacyjna neutralizacja antykomunistycznej działalności Ruchu Młodej Polski*, WSO 1983; AIPN, 001708/1735, S. Pięta, *Kierunki i formy propagandy politycznej na łamach pisma Ruchu Młodej Polski „Bratniak”*, WSO 1983; AIPN, 001708/1751, P. Piątek, *Działalność Ruchu Młodej Polski na terenie m. Siedlce w latach 1979/81*, WSO 1983; AIPN, 001708/2058, J. Broński, *Program i działalność antykomunistycznej organizacji „Ruch Młodej Polski” na terenie Gdańska w latach 80-tych*, WSO 1984; AIPN, 001708/2338, Z. Adamczyk, *Działalność Ruchu Młodej Polski po wydarzeniach sierpniowych na terenie woj. częstochowskiego*, WSO 1985; AIPN, 001708/2520, J. Dąbrowski, *Geneza, rozwój i działalność antypaństwowa Ruchu Młodej Polski w latach 80-tych w Polsce*, WSO 1986; AIPN, 001708/2549, J. Kwiatkowski, *Antysocjalistyczny charakter działalności organizacji młodzieżowej „Ruch Młodej Polski” na terenie woj. częstochowskiego*, WSO 1986; AIPN, 001708/2911, J. Knyziak, *Ideowo polityczna działalność Ruchu Młodej Polski w świetle publicystyki czasopisma „Bratniak”*, WSO 1987; AIPN, 001708/3087, J. Urban, *Główne kierunki działań operacyjnych SB ograniczające destrukcyjne oddziaływanie Ruchu Młodej Polski na środowiska młodzieżowe w latach 1979–81*, WSO 1987; AIPN, 001708/3673, D. Zalewski, *Geneza i działalność Ruchu Młodej Polski na terenie Trójmiasta w latach 80-tych*, Warszawa 1989.

⁵⁸ AIPN, 001708/1444, J. Gryciuk, *Antypolska i antysocjalistyczna działalność Konfederacji Polski Niepodległej na przykładzie województwa szczecińskiego w latach 1979–1980*, WSO 1982; AIPN, 001708/1459, Cz. Okoń, M. Splawiec, *Antypolska i antysocjalistyczna działalność KPN w latach 1979–1980*, WSO 1987; AIPN, 001708/1531, M. Kowalski, *Problematyka wsi w propagandzie politycznej ROPCzIo i KPN*, WSO 1982; AIPN, 001708/1644, L. Wicherkiewicz, *Program i działalność polityczna Konfederacji Polski Niepodległej*, WSO 1983; AIPN, 001708/1653, K. Zarychta, *Taktyka i metody walki politycznej Konfederacji Polski Niepodległej*, WSO 1983; AIPN, 001708/1774, W. Wiśniewski, *Antysocjalistyczna i antypolska działalność Konfederacji Polski Niepodległej – obszar II Kraków do dnia 12 grudnia 1981 r.*, WSO 1983; AIPN, 001708/1775, L. Skorupa, *Antysowiezizm w działalności i propagandzie politycznej Konfederacji Polski Niepodległej*, WSO 1983; AIPN, 001708/1902, G. Żukowski, *Antysocjalistyczne i antypolskie aspekty działalności Konfederacji Polski Niepodległej na terenie województwa plockiego*, WSO 1984; AIPN, 001708/2104, H. Flis, *Wpływ ideologii Konfederacji Polski Niepodległej na postawy młodzieży szkół średnich na przykładzie województwa zamojskiego w latach*

organizacje kojarzone z prawicowym, konserwatywnym i tradycyjnym systemem wartości. Być może powodem była ich jawna lub półjawna działalność, co znacznie ułatwiało zdobywanie informacji. Natomiast sam program, odwołujący się do tradycji niepodległościowej i II Rzeczypospolitej, stał w oczywistej sprzeczności z systemem, który obowiązywał w PRL, więc krytyka obu organizacji z pozycji „utrwalacza władzy ludowej” nie była trudnym zadaniem. Sporo pisano również o Uniwersytecie Łatającym i Towarzystwie Kursów Naukowych⁵⁹ (siedemnaście).

Kim byli autorzy prac o opozycji? Przyczynkarski charakter publikacji nie pozwala przeanalizować tego zagadnienia całościowo. Skupię się zatem na autorach piszących o KPN, czyli organizacji, o której pisano najczęściej. Spośród wybranego grona dziewiętnastu funkcjonariuszy w okresie pisania prac jedynie plut. Henryk Flis i mł. chor. Czesław Okoń odbywali służbę w jednostkach MO (pierwszy w Posterunku MO w Księżopolu, a drugi w Wydziale Dochodzeniowo-Śledczym Komendy Stołecznej MO). Natomiast z Karpackiej Brygady WOP

1981–83, WSO 1985; AIPN, 001708/2664, J. Lotarewicz, W. Szewczyk, *Zwalczanie wrogiej działalności Konfederacji Polski Niepodległej na terenie województwa jeleniogórskiego*, WSO 1986; AIPN, 001708/2983, P. Budziszewski, *Analiza myśli programowej Konfederacji Polski Niepodległej*, WSO 1987; AIPN, 001708/3082, A. Szymaniak, *Działalność polityczna Konfederacji Polski Niepodległej w latach 1982–1985*, WSO 1987; AIPN, 001708/3644, S. Orliński, *Powstanie i działalność Konfederacji Polski Niepodległej na terenie województwa kieleckiego w latach 1979–1983*, WSO 1989; AIPN, 001708/3720, T. Darzyńkiewicz, *Konfederacja Polski Niepodległej jako zorganizowana grupa antypaństwowa*, WSO 1989; AIPN, 001708/3754, R. Stalmach, *Niektóre problemy związane ze zwalczaniem antypaństwowej działalności tzw. Obszaru Krakowskiego Konfederacji Polski Niepodległej w latach 1979–1985*, WSO 1989; AIPN, 001708/3921, M. Licbarski, *Analiza myśli politycznej oraz działalność Konfederacji Polski Niepodległej w latach 1982–1986*, WBP ASW 1990; AIPN, 001708/3932, Z. Pałasz, *Geneza, powstanie i działalność Konfederacji Polski Niepodległej do 13 grudnia 1981 r. (studium polityczno-historyczne)*, WBP ASW 1990.

⁵⁹ AIPN, 001708/1522, S. Jankowski, *Działalność Towarzystwa Kursów Naukowych w latach 1977–1979*, WSO 1982; AIPN, 001708/3264, D. Wojciechowski, *Działalność edytorska Towarzystwa Kursów Naukowych*, WSO 1988; AIPN, 001708/3288, Z. Fularski, *Rozpoznawanie i zwalczanie przez SB działalności Towarzystwa Kursów Naukowych na terenie Warszawy w okresie od stycznia do lipca 1978 r.*, WSO 1988; AIPN, 001708/3290, S. Sobczak, *Rozpoznawanie i zwalczanie działalności grup samokształceniowych w ramach „Łatających Uniwersytetów” na terenie Warszawy w okresie od października 1977 r.*, WSO 1988; AIPN, 001708/3417, A. Duszeńko, *Rozpracowanie i zwalczanie przez SB działalności Towarzystwa Kursów Naukowych na terenie Wrocławia w latach 1977–79*, WSO 1988; AIPN, 001708/3493, H. Trajder, *Rozpoznanie i zwalczanie przez Służbę Bezpieczeństwa działalności Towarzystwa Kursów Naukowych na terenie Warszawy w okresie od X 1979 do II 1980*, WSO 1989; AIPN, 001708/3514, A. Stojek, *Rozpoznawanie i zwalczanie przez SB działalności Towarzystwa Kursów Naukowych na terenie Warszawy od kwietnia do czerwca 1979 r.*, WSO 1989; AIPN, 001708/3522, J. Piecyk, *Rozpoznawanie i zwalczanie przez SB działalności Towarzystwa Kursów Naukowych na terenie Warszawy w okresie od stycznia do lipca 1980 r.*, WSO 1989; AIPN, 001708/3524, Z. Bazan, *Niektóre problemy operacyjnego rozpoznawania „niezależnego” nauczania przez SB i likwidowania Towarzystwa Kursów Naukowych na terenie Krakowa w latach 1979–1981*, WSO 1989; AIPN, 001708/3553, D. Borowski, *Rozpoznawanie i zwalczanie przez SB akcji „niezależnego” kształcenia na terenie Krakowa w latach 1976–79*, WSO 1989; AIPN, 001708/3580, M. Chmielewski, *Rozpoznawanie i zwalczanie przez SB działalności Towarzystwa Kursów Naukowych na terenie Warszawy w okresie od listopada 1978 do stycznia 1979 r.*, WSO 1989; AIPN, 001708/3584, M. Kubiak, *Rozpoznawanie działalności Towarzystwa Kursów Naukowych na terenie Warszawy w roku 1981*, WSO 1989; AIPN, 001708/3590, J. Sujak, *Rozpoznawanie przez SB działalności Towarzystwa Kursów Naukowych na terenie Warszawy w okresie od lipca do grudnia 1980 r.*, WSO 1989; AIPN, 001708/3613, Z. Olczak, D. Paldyna, *Działalność samokształceniowa „Uniwersytetu Łatającego” oraz Towarzystwa Kursów Naukowych na terenie Gdańska w latach 1980–81*, WSO 1989; AIPN, 001708/3663, A. Rudzki, *Wybrane problemy z zakresu organizacji niezależnego samokształcenia w latach 1976–1981*, WSO 1989; AIPN, 001708/3665, K. Przerzywacz, *Rozpoznanie i zwalczanie przez SB działalności Towarzystwa Kursów Naukowych na terenie Warszawy w okresie luty–marzec 1979 r.*, WSO 1989; AIPN, 001708/3831, W. Leksiński, *Działalność Towarzystwa Kursów Naukowych na terenie Wrocławia w latach 1979–1982*, WSO 1989.

do WSO oddelegowany został technik kryminalistyczny chor. Piotr Budziszewski⁶⁰. Pozostali funkcjonariusze piszący o KPN służyli w SB. Większość z nich była odpowiedzialna za zwalczanie działalności ugrupowań opozycyjnych, jednak zdarzali się wśród nich funkcjonariusze BOR (mł. chor. Mirosław Splawiec), Wydziału „T” (kpr. Leonard Skorupa – KW MO Zamość), Wydziału „W” (sierż. Marek Kowalski – KW MO Tarnobrzeg). Pozostali autorzy służyli w Wydziałach „B” (obserwacji) różnych jednostek (sierż. Kazimierz Zarychta w Zamościu, kpr. Witold Wiśniewski i sierż. Ryszard Stalmach w Krakowie, insp. Marian Licbarski w centrali MSW), Grupie V RUSW w Zgierzu (mł. chor. Zygmunt Pałasz), Wydziale II WUSW w Jeleniej Górze (mł. chor. Witold Szewczyk), czy wreszcie w pionie III zajmującym się „systemowo” zwalczaniem opozycji (szer. Tomasz Darzyńkiewicz⁶¹, mł. chor. Stanisław Orliński w Kielcach, mł. chor. Jerzy Łotarewicz w Jeleniej Górze, st. szer. Grzegorz Żukowski w Płocku, insp. Jan Gryciuk w Szczecinie, insp. Andrzej Szymaniak w Stołecznym Urzędzie Spraw Wewnętrznych, a st. sierż. Lech Wicherkiewicz w centrali MSW).

Jak widać, w wypadku prac omawiających działalność KPN w ówczesnych województwach: jeleniogórskim, szczecińskim, płockim, kieleckim, czy miastach, takich jak Kraków, Zamość, również zakres terytorialny pokrywał się z miejscami służby ich autorów. Nierzadko byli to zresztą funkcjonariusze bezpośrednio rozpracowujący opisywaną organizację, jak np. st. sierż. Lech Wicherkiewicz, jeden z funkcjonariuszy, którzy prowadzili intensywne działania przeciw warszawskiej czołówce konfederatów. Był tym tak zaabsorbowany, że studia w WSO kończył w trybie indywidualnym⁶². Nie odbiło się to na jakości pracy dyplomowej, która została wyróżniona i przewidziana jako pomoc dydaktyczna w procesie kształcenia oficerów, co było normą przy dobrze ocenianych pracach dotyczących opozycji.

* * *

Analiza prac dyplomowych absolwentów WSO w Legionowie wykazała, że ich najpopularniejszymi tematami były zagadnienia związane z pracą operacyjną SB. Jednak z perspektywy współczesnego badacza najbardziej wartościowe są bez wątpienia te prace, które opisują zagadnienia związane z działalnością „reakcyjnych” – w ocenie SB – grup, organizacji, stowarzyszeń czy związków wyznaniowych.

Stosunkowo niewiele uwagi poświęcono opozycji, jednak analiza losowo wybranych prac dowodzi, że pisali je funkcjonariusze dobrze zorientowani w temacie. Ich lektura oprócz dostarczania informacji faktograficznych może być pomocna przy ustalaniu stanu wiedzy SB na

⁶⁰ Chor. Piotr Budziszewski po ukończeniu WSO powrócił do WOP, ale niedługo potem został przeniesiony do Departamentu II MSW. Od 22 XI 1988 r. był młodszym inspektorem w Wydziale XII Departamentu II MSW. Wpływ na szybki rozwój kariery zawodowej miała zapewne wysoko oceniona (aczkolwiek napisana bardzo nierówno) praca dyplomowa oraz pozytywne oceny uzyskiwane podczas praktyk w Wydziale I Departamentu III MSW. Naczelnik wydziału, płk Andrzej Wąsik, w opinii podsumowującej praktyki sugerował możliwość jego zatrudnienia po ukończeniu WSO (AIPN, 1509/3730, Studia dzienne, Karta egzaminacyjna, indeks Piotra Budziszewskiego, b.p.).

⁶¹ Do WSO skierowany z Wydziału VIII Departamentu III MSW, gdzie zajmował się „nielegalnymi, antysocjalistycznymi ugrupowaniami politycznymi”. Jego ojciec, gen. bryg. Olgierd Darzyńkiewicz, w latach 1983–1989 był szefem BOR. Nie pozostało to zapewne bez wpływu na szybką ścieżkę awansu: przyjęty do służby od 1 V 1986 r., skierowany do WSO w stopniu szeregowca od 1 X 1986 r., podczas gdy na kursy oficerskie kierowano funkcjonariuszy z kilkuletnim stażem (AIPN, 1509/5024, Studia zaoczne, Karta egzaminacyjna, indeks Tomasza Darzyńkiewicza, b.p.).

⁶² Była to sytuacja wyjątkowa. Zastępca komendanta WSO ds. spraw dydaktycznych, mjr Zofia Krzysztożek, uważała, że „nie należy stwarzać precedensu. Nie mamy takiej formy studiów”. Mimo to, zapewne wskutek nacisków zastępcy komendanta stołecznego MO ds. SB, płk. Zygmunta Bieleckiego, komendant WSO, płk Władysław Rutka, wyraził zgodę na taki tryb studiów.

dany temat, o ile autorem był funkcjonariusz biorący udział w inwigilacji. Oczywiście najlepsza dla badacza jest sytuacja, kiedy w archiwach IPN zachowały się zarówno akta z rozpracowania, jak i praca dyplomowa⁶³. Niekiedy cenniejsza od samej pracy okazuje się bibliografia, w której funkcjonariusze umieszczali odnośniki do źródeł trudnych do odnalezienia przy prowadzeniu kwerendy tradycyjnymi metodami.

Tym większa szkoda, że do tej pory nie uzupełniono zestawienia bibliograficznego autorstwa Wojciecha Frazika z 2006 r. Spisy zawierające prace dyplomowe z Legionowa (zarówno AIPN 001708, jak i AIPN 1509 oraz kilka mniejszych) zostały wprowadzone do bazy NEXUS. Jednak wydaje się zasadne, by prace dyplomowe absolwentów WSO w Legionowie, Szczytnie oraz ASW zostały opublikowane w kompletnym zestawieniu bibliograficznym (niekoniecznie w formie papierowej, bardziej praktyczna byłaby baza internetowa), co pozwoliłoby na szersze ich wykorzystanie w badaniach historycznych.

⁶³ Taka okoliczność zaistniała m.in. w wypadku Komitetu Obrony Więzionych za Przekonania, organizacji powiązanej z NSZZ „Solidarność” i działającej do wprowadzenia stanu wojennego. W AIPN znajduje się dokumentacja sprawy obiektowej krypt. „Obrońcy” założona przez SB na KOWzP oraz praca dyplomowa funkcjonariusza prowadzącego sprawę (AIPN, 0999/190, t. 1–3, Sprawa obiektowa krypt. „Obrońcy”; AIPN, 001708/2346, Z. Pykacz, *Antypaństwowa działalność Regionalnego Komitetu Obrony Więzionych za Przekonania Mazowska i jej zwalczanie przez SB*, WSO 1985).